

A FÖLDTANI »ZÁTONY« ÉS »SZIRT« FOGALOM

A legutóbbi időben egyik jelentős kőolajterületünkkel kapcsolatban az amerikai és szovjetirodalomban ismertetett* egyik jellegzetes kőolajtartalmú zátonykifejlődés nyomán, egyes olajgeológusok nálunk is forgalomba hozták a zátonyjellegű kőolajtartó fogalmat. Természetesen tudományosabbnak tetsző »riff«, sőt »reef« megjelöléssel. Nem lesz érdektelen talán ennek a fogalomnak helyes földtani értelmezését egyértelműen megvilágítani.

A Szovjetakadémia Földtani Intézete, mely szintén nagy súlyt helyez a fogalom-meghatározások egyértelmű, világos használatára, 1952-ben behatóan foglalkozott ezekkel a kérdésekkel is.* Az erre vonatkozó elég bő földtani szakirodalom egyetértőleg hangsúlyozza, hogy a zátony (rif) szót szakmai tekintetben nagyon tág és változó értelemben használják. Magyar vonatkozásban tudjuk, hogy a zátony szó eredetileg hajózási, tehát közlekedési nehézséget jelző megjelölés, amit tehát földtanilag átvitt értelemben használunk a »zátonyalakulatot« létesítő szerves eredetű (biogén) üledékekre, illetve ilyen jellegű és alakulási kőzetekre (biolit). A szirt (szűkebb értelemben vett »rif«) sem keletkezésében, sem alakjában nem azonos a fentebbi zátony-értelmezéssel. A szirt mindenkor tengerszintből többé-kevésbé kiemelkedett, kisebb-nagyobb sziklaalakulat, amely lehet biogén kőzet is (korallszirt), de lehet minden másfajta sziklás partalakulat is. A zátony, földtani keletkezésének biogén jellege szerint, legfőképpen a tengerszint közeléig növekedett alakulat, amely többé-kevésbé éles elhatárolódással más kőzetkifejlődéseken belül foglal helyet. Fölfelé és lefelé, más jellegű kőzetekkel élesen határolódik, vízszintes kiterjedésben, heteropikus fációs ként, keletkezési mélysége szerinti, hullámveréses sajátanyagú törmelékével megy át a környező terrigén törmelék, pszamitos vagy pelites kőzetanyagokba. Ezek szerint világos, hogy a biogén zátony jellegét az alak, a települési helyzet adja meg, nem pedig a kőzet likacsos — sejtés — üreges szövete, mert ilyen szövettől lehet más, hasonló partközeli vagy sekélytengeri biogén kőzet is, amely nem zátonyjellegű alakulat. Az esetleges hasadékoság, mindkét esetben utólagos szerkezeti sajátosság.

Földtani vonatkozásban tehát a zátonyképződmény (rif) meghatározásában a keletkezési viszonyok és a települési helyzet irányadók. A jellegzetes biogén zátonyképződmények legtöbbször rétegzetlenek vagy rosszul rétegzettek, tömeges szerkezetűek. Ez is lényeges földtani megkülönböztető jelleg a hasonló biogén sekélytengeri képződményektől. Ezért nem lehet, többek között a magyarországi lajtamésző litotamniumos, briozoás, molluszkahéjas és egyéb szerves vázakkal és váztörmelékű rétegeinket, kiemelt helyzetű települési alakban sem, zátonyképződménynak minősíteni.

Koroljuk hivatkozott közleménye utal arra, hogy az orosz irodalomban Andrusov J. 1915-ben részletesen tisztázta a »rif« szó helyes értelmezését. Reámutatott arra, hogy a paleozoós, a zechsteini vagy a kercsi felsőszarmata briozoás, vagy a délnémetországi malm szivacszátonyok, kizárólag szilárd aljzaton fennőtt telepes szervezetekből fölépített, többé-kevésbé kimagasló, szabálytalan alakú tömegek, más rétegzett kőzetek között. Keletkezésük szerint gyakran az egykorú rétegekben meredek oldalakkal határolt, kiugró párkányokat is formálnak. Az ilyen mészkő és dolomit-alakulatokat Andrusov a »rif« helyett »onkoid« (görögül gumó) névvel jelölte. Ezek szerint az onkoid a rétegek között elhatárolt olyan kőzettömeg, ami egykori vázépítő, főként telepalkotó, rögzített fenéklakó szervezetekből fölépített eredeti alakulásában, teljesen eltérő kőzetek között foglal helyet.

* Корольюк, И. К.: Подольские толтры и условия их образования. Труды инст. геол. наук, вып. 110, 1952, Акад. Наук СССР.

Az amerikai irodalom ugyanilyen értelemben a »rif« helyett a kiemelkedő vagy lencsealakú, kizárólag szerves eredetű, körülhatároltan idegen kőzetek közé zárt »szirt« alakulatot bioherm névvel jelölte. A bioherm fogalom teljesen egyezik Andruszov onkoid megjelölésével, azzal a különbséggel, hogy a szóban a szerves eredet is kifejezésre jut. A bioherm típusa az amerikai felsőszilur (gotlandi) klinton réteggösszlet jellegzetes zátonyalakulása, amit Andruszov is az onkoid típusaként említett. A szakirodalomban a bioherm megjelölés ilyen értelemben vált általánossá a szovjet irodalomban is. Az utóbbiban azonban az ilyen jellegű zátonyalakulatok genetikai csoportmegjelölésére az onkoid megjelölést is megtartva, a bioherm megjelölést pedig lesűkítve csak az ilyen jellegű mészkőtípusra vonatkoztatják. Véleményünk szerint ez a kettős megkülönböztetés fölösleges, s a »bioherm« kifejezőbb megjelölést alkalmazzuk. Hangsúlyozzuk azonban, hogy magyarországi olajterületeinken ilyen jellegű »rif«, onkoid vagy bioherm egyelőre még nem igazolható. A biogén jellegű tortonai litotamniumos mészkő olajtartalma a kőzet keletkezésével kapcsolatos ugyan, de települési helyzete, rétegzettség és szerkezetalakulása (esetleg utólag kiemelt sasbérc helyzete) semmiesetre sem felel meg a bioherm fogalmának.

A »szirt« megjelölést földtani értelemben, tektonikailag idegen aljzaton ülő, exotikus rögökre vagy tömbökre használjuk, amelyeknek szirtszerűsége denudációs eredetű, a kőzetkeletkezéssel nem függ össze.

Vadász Elemér